

PAVEL KOŠTUŘÍK—JOSEF BLÁHA—MILAN ČERNÝ

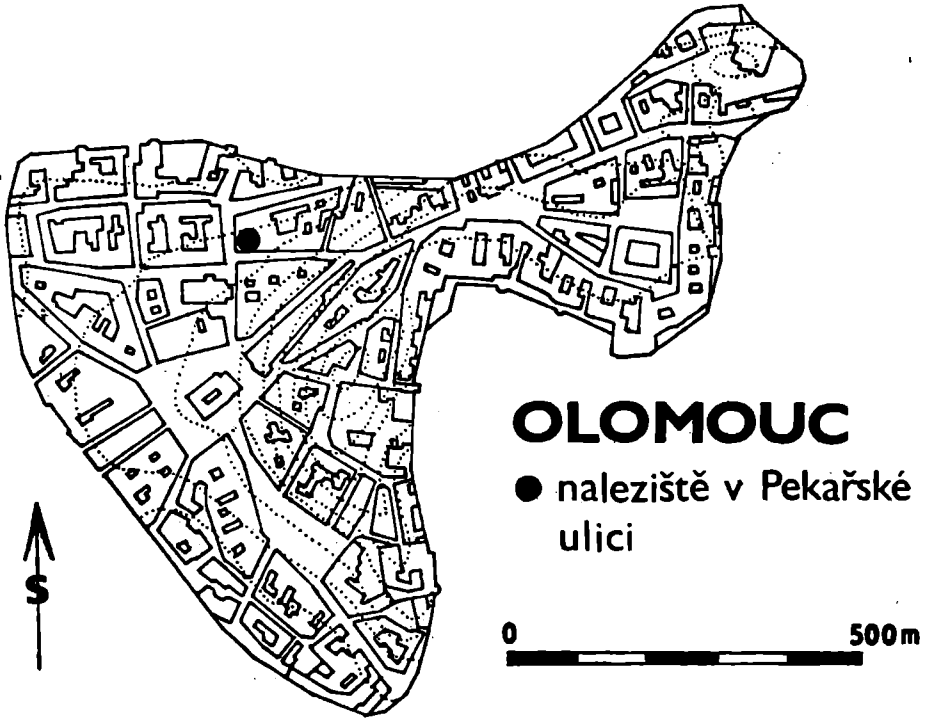
ENEOLITICKÝ HROB Z PEKAŘSKÉ ULICE V OLOMOUCI

V letech 1982—1984 proběhl v Olomouci — Pekařské ulici předstihový archeologický výzkum plochy po zbořených domech (parcela č. 97, 98 a 99), na jejichž místě je plánována novostavba Domu služeb. Po odečtení plochy narušené středověkými a novověkými sklepy zbývalo pro výzkum 766 m², z čehož bylo možno v daném časovém limitu prozkoumat 399 m². Odkryv, který provádělo Okresní středisko státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci, prokázal v těchto místech kulturní souvrství mocné v průměru 150 cm. Počátky osídlení, podobně jako tomu bylo v případě výzkumu pouze 125 m směrem západním vzdáleného staveniště nového obchodního domu Prior (BLÁHA 1975, 283—285), sahají do II. stupně kultury s moravskou malovanou keramikou (dále jen MMK), jak o tom svědčí nálezy z vrstev i sídlištních objektů. Další fáze pravěkého osídlení jsou doloženy již jen velmi spoře. Pro výzkum počátků raně středověké Olomouce jsou zde velmi závažné doklady časně slovanského osídlení; a od této doby lze doložit obývání místa až do současnosti.

Z hlediska topografického lze uvést, že lokalita se nachází v blízkosti severního pásma hradeb lokační středověké Olomouce (obr. 1) — severněji položená, směrem V—Z probíhající ulice Sokolská byla původně osou předměstí, které bylo připojeno k Olomouci až na počátku 16. století. Geomorfologicky je zkoumaná plocha situována na severní úpatí nejvyššího z pahorků tzv. Olomouckého kopce — Michalského vrchu (233 m n. m.), a to v místech, kde směrem severním začíná již pozvolný sestup do inundace řeky Moravy.

Na parcele č. 98, zhruba 23 m severně od uliční čáry Pekařské ulice, byl v listopadu roku 1983 zjištěn a v měsíci dubnu roku 1984 prozkoumán kostrový hrob (Hr 8/83) silně narušený pozdně středověkou studnou (obj. 28/83). Kromě tohoto pohřbu bylo na lokalitě dokumentováno 8 kostrových hrobů ze slovanského, především mladohradištního období. Hrob se nacházel v severozápadním rohu čtverce +30/—20 (obr. 2) a byl zapuštěn do hnědé až hnědočerné pravěké vrstvy s ojedinělými uhlíky, drobnými zlom-

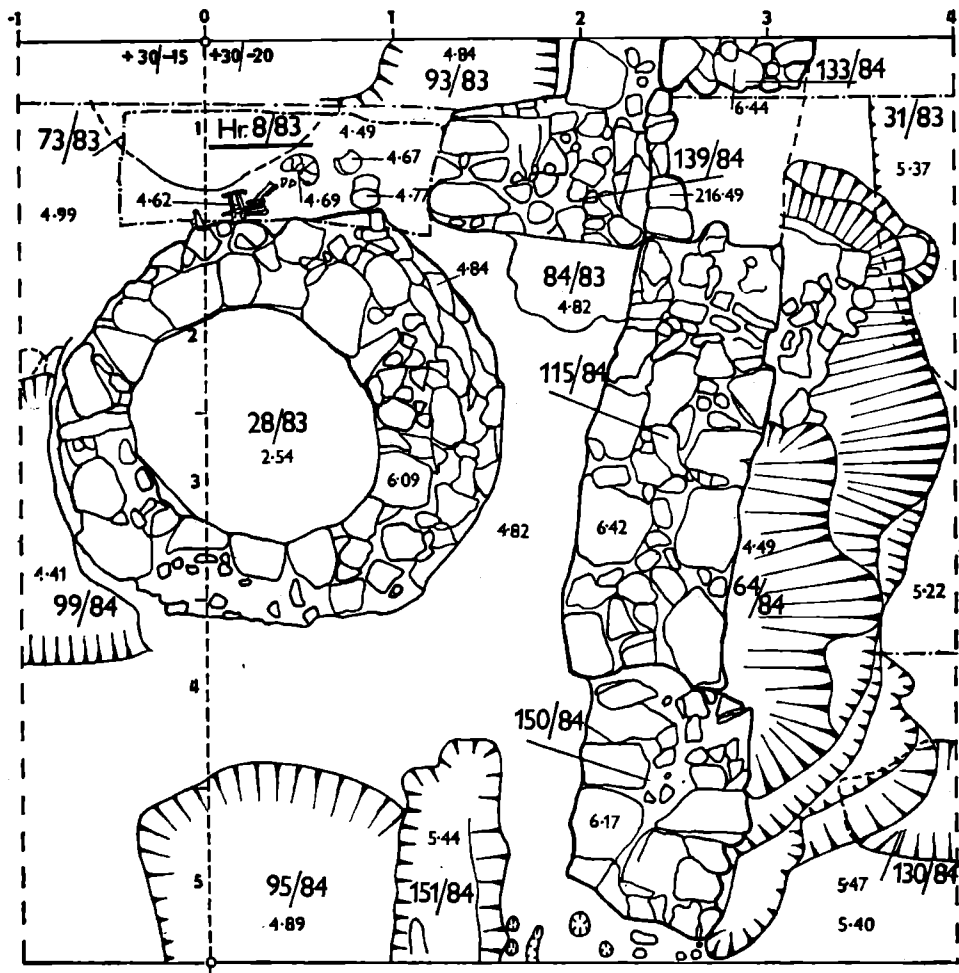
ky mazanice a fragmenty nádob, především z období II. stupně kultury s MMK. Vzhledem k této okolnosti nebylo možno sledovat tvar hrobové jámy, neboť její výplň barvou i strukturou plně splývala s okolní sídlištní vrstvou. Spolehlivě však bylo možno konstatovat její dno — kostra spočívala bezprostředně na úrovni šedohnědého písčitého podloží (214,60 m n. m.).

Obr. 1. Olomouc — Pekařská ulice. Situace lokality.

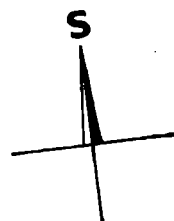
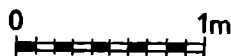
Pohřbený jedinec, z něhož zůstaly zachovány kosti kraniá a z postkranálního skeletu pak již jen fragmenty kostí horní poloviny těla, byl uložen na levém boku, zhruba ve V—Z orientaci a velmi pravděpodobně ve skřebené poloze. Ve vzdálenosti 10 a 20 cm od lebky pohřbeného směrem západním byly odkryty dvě nádoby, z nichž neúplná (obr. 3 : 1) s nedochovanými horními partiemi měla maximální šířku 15,1 cm, průměr dna 7,8 cm a výška k lomu je 4,2 cm. Tento fragment nádoby byl zhotoven z hrnčířské hlíny s příměsí slídy a jemného písku. Barva má šedohnědý odstín. Důležitým rysem torza nádoby je výrazný lom a odsazení dna. Kromě této nádoby se nacházel poblíž kostry džbán, který má následující rozměry: maximální výšku 18 cm, průměr okraje hrdla 14,3 cm, maximální šířku výdutě 14,8 cm a šířka dna dosahuje 8,7 cm (obr. 3 : 2). Stejně jako předchozí necelá nádoba byl zhotoven z hrnčířské hlíny s velkou příměsí písku a slídy. Na nádobě lze pozorovat tyto důležité znaky: rovný, místy šik-

ENEOLITICKÝ HROB Z OLOMOUCE

OLOMOUC - PEKAŘSKÁ UL.

1984

Obr. 2. Olomouc — Pekařská ulice. Půdorysná situace ve čtverci +30/-20 a ve východní části čtverce +30/-15. Hrob 8/83 vlevo nahoře.

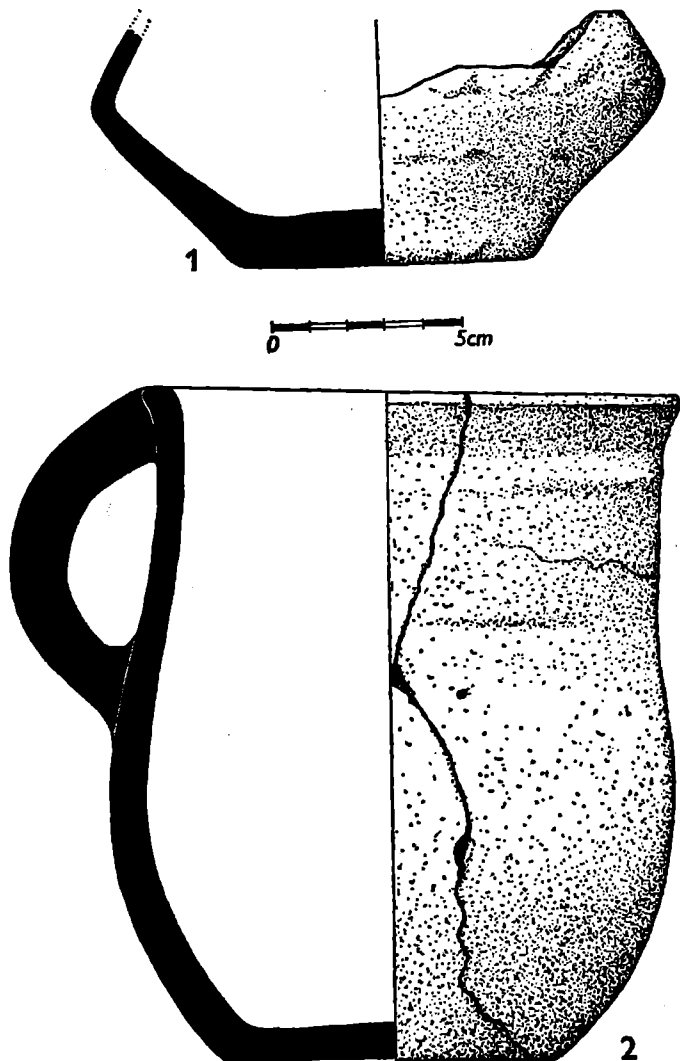
mý okraj; ucho, které není páskové, spojuje okraj s plecemi a profilace ucha připomíná tvary uch vyskytující se ve II. stupni kultury s MMK; dno je odsazeno. Další hrobové přídávky zjištěny nebyly. Nalezené menší množství zvířecích kostí v bezprostředním okolí kostry může pocházet ze sídlištní vrstvy, do níž byl hrob zahlouben.

Jak již bylo uvedeno, pohřeb byl nejméně narušen až v pozdním středověku zmíněnou studnou 28/83. Je však možno pokusit se vyřešit dobu staršího zásahu, který vedl k poškození nádoby (obr. 3 : 1). Ze stratigrafického pozorování v místě nálezů vyplývá, že hrobová jáma nemohla v době ukládání pohřbu dosahovat větší hloubky než 65 cm. Svědčí o tom jednoznačně nadložní úroveň báze od pravěké vrstvy makroskopicky rozlišitelného souvrství staršího slovanského horizontu, 215,26 m n. m. V případě uvedené maximální hloubky hrobové jámy by pak tedy bylo možno připustit, že tato mohla být severozápadním směrem od pohřbeného ve svých partiích (ovšem jen maximálně do hloubky 20 cm) částečně narušena i zahloubeným objektem staršího slovanského horizontu 73/83, který pochází z doby před počátkem 11. století. Výškopisné poměry jednotlivých sídlištních fází, respektive příslušných zahloubených objektů, dovolují pak jako nejpravděpodobnější úsudek, že k porušení nádoby (obr. 3 : 1) došlo ještě v před slovanském období.

Podle analýzy pravěkého materiálu obsaženého v porušené vrstvě můžeme říci, že hodnocený kostrový hrob porušil vrstvu obsahující keramické zlomky kultury s MMK s typickými znaky II. stupně. K nim patří především posazení výčnělků pod okrajem nádob, jejich tvar, ostrá profilace keramických zlomků s vhloubenou výzdobou na výdutí a okrajích atd. Lze tedy předpokládat, že kostrový hrob je s největší pravděpodobností mladší než nálezy II. stupně kultury s MMK. Z nálezové situace rovněž vyplývá, že hrob byl zapuštěn do vrstvy na neolitickém sídlišti, které mělo větší rozlohu, jak to již konstatoval J. Bláha na základě pozorování při výzkumu polohy v místech dnešního obchodního domu Prior. Zdá se tedy, že hrob byl zcela náhodně zapuštěn do míst, kde bylo dříve neolitické sídliště.

Podle keramického materiálu a profilace džbánu nacházíme analogie k této keramické formě v eneolitickém období, a to spíše ve starším úseku této epochy, kdy nebyla ještě známa v našich zemích pásková ucha. Zařazení do staršího eneolitu by podporovala i neúplná nádobka s výrazným lomem na výdutí, což je rovněž typický tvar staršího eneolitu. Lze jen litovat, že nemáme na nádobách žádnou výzdobu. Nelze se ubránit dojmu, že analogie k této hrobové keramice jsou v jordanovské kultuře, především na území Čech, kde máme poměrně časté džbány s jedním uchem, na rozdíl od nálezů z Moravy a ze Slezska (NOVOTNÝ 1950, 223). Jednoduché jordanovské džbány z Čech byly předmětem několika důležitých studií nejenom našich, ale i zahraničních archeologů. Nejpodrobněji se zabýval typologií jordanovské keramiky B. Novotný (1950, 215 ad.) a J. Lüning (1976). Nutno dát za pravdu B. Novotnému, že „džbán je hlavním bodem, v němž je spatřován rozdíl mezi vlastní jordanovskou keramikou a jihovýchodními kulturními skupinami, ať již se myslí při tom na potiskou (lengyelskou), nebo na moravskou malovanou keramiku, popř. na její nepomalovanou odnož“ (NOVOTNÝ 1950, 216). Podle názoru

J. Lüniga se jednouchý džbán vyskytuje v Čechách od nejstaršího období jordanovské kultury včetně nálezů schussenriedské keramiky (LÜNING 1976, obr. 20). Je ale zajímavé, že v závěrečném období kultury s MMK jsou spíše doloženy dvojuché džbány (KOSTURÍK 1973, tab. 7 : 20; 11 : 11), ale jednoduché džbány se objevují již na počátku II. stupně této kultury, jak to dokládají nálezy například z Klobouk u Brna a ze Střelic z okresu Znojmo (KOSTURÍK 1973, tab. 1 : 26; 3 : 11). Dvojuché tvary

Obr. 3. Olomouc — Pekařská ulice. Nádoby z hrobu 8/83.

známe rovněž z pozdně lengyelského horizontu z Čech (např. LÜNING 1976, obr. 20A). Na základě stavby jordanovských džbánů lze dát za pravdu B. Novotnému, že u většiny těchto tvarů jordanovské kultury pozorujeme poněkud zúžené hrdlo a baňatou spodní část, ale rovněž nelze vyloučit u některých exemplářů náznak lomu nebo skutečné vytvoření výdutě (NOVOTNÝ 1950, 221). Zajímavé je též postavení ucha u džbánů. Většinou ucho spojuje okraj s plecemi, pouze u schussenriedských džbánů nedosahuje ucho až k okraji nádoby a bývá často již páskové (NOVOTNÝ 1950, 222; LÜNING 1976, obr. 20E). Při typologickém srovnávání musíme konstatovat, že džbán z kostrového hrobu z Pekařské ulice v Olomouci nemá v bezprostředním okolí Olomouce, ba ani na severní Moravě analogie. Pouze nálezy jednoduchých keramických tvarů z Čech tvoří nejbližší analogie. Dvojuchých džbánů je však na území severní Moravy a Slezska více, jak to dokládají nálezy z Charvát, Nezamyslic a Otic (KOSTURÍK 1973, tab. 12 : 16—18).

Povšimneme-li si blíže pohřebního ritu jordanovské kultury, lze konstatovat, že z území Moravy jsou známé jak žárové, tak i kostrové hroby příslušníků této kultury. Z nejznámějších žárových hrobů nutno jmenovat hrob z Křenovic a kostrový hrob z Němčic na Hané (PODBORSKÝ 1970, 273). Další hrob, uváděný Z. Trnáčkovou z Medlova bude asi patřit do mladšího stupně kultury s MMK, což prokazuje typická keramika a výzdoba v podobě výčnělků — jak jejich tvar, tak i umístění na keramické formě (TRNÁČKOVÁ 1962, 217). Autorka na základě umístění výčnělků na fragmentu nádoby připouští, že hrob patří buď do pozdní fáze moravské malované keramiky, nebo spíše již k vlastní jordanovské kultuře, pro což svědčí i poloha naleziště v severní části Moravy (TRNÁČKOVÁ 1962, 218).

Orientace těl nebožtíků je též různá. Tak například hrob se skrčkem ve Světcí, okr. Břilina, byl orientován hlavou k jihozápadu a nohama k jihovýchodu. V Dáblicích ležela kostra na pravém boku a hlava směřovala na severozápad (NOVOTNÝ 1950, 237—238). Ve středním Německu jsou známé pohřby především z pohřebiště ve Wulfenu. Jsou to podle U. Fischera ploché hroby, někdy s kamenným obložím. Orientace: hlava směřuje buď na západ nebo na východ. Mrtví leží na pravém nebo na levém boku. Hrobovou výbavu tvoří jedna až dvě nádoby umístěné v horní polovině těla (FISCHER 1956, 45).

Závěrem lze konstatovat, že pohřbený jedinec ležící na levém boku, pravděpodobně ve skrčené poloze a ve V—Z orientaci rozmnožuje počet jordanovských hrobů na severní Moravě. Podobně jako v jiných oblastech, kde měla své zastoupení jordanovská kultura, není podle současného stavu výzkumu známá přesná zákonitost pohřebního ritu. Rovněž sporné jsou i další znaky této kultury, která tvořila na počátku našeho eneolitu důležitou epizodu, zakončující proces lengyelského komplexu, jehož byla nespornou součástí. Jaký byl její vztah ke kultuře s MMK zatím přesně nevíme, ale podle nejnovějších nálezů (KOSTURÍK—RAKOVSKÝ—PESKE—PŘICHÝSTAL—SALAŠ—SVOBODA 1984, 407) a podle starších názorů například F. Vildomce (1928—1929, 36—37) se zdá, že jordanovská kultura je přímou pokračovatelkou kultury s MMK za přispění dalších vlivů v počátečním období eneolitu.

Předběžné antropologické zhodnocení kosterních pozůstatků. Vzhledem k tomu, že do doby sestavení této zprávy nebyly ještě dokončeny práce na rekonstrukci nalezených kosterních pozůstatků z hrobu 8/83, bylo možno vypracovat pouze jejich předběžné antropologické zhodnocení.

Mezi nalezenými fragmenty skeletu byl identifikován zlomek prvního krčního obratle — nosiče (atlas) a druhého krčního obratle — čepovce (axis). Částečně byly rekonstruovány zbytky neurokrania včetně kostí spánkových (ossa temporalia) a oboustranně zachovaných kostí skalních (partes petrosae). Kost spánková (os temporale) má zachovaný poměrně gracilní výběžek bradavkový (processus mastoideus). Dále jsou zachovány zbytky kostí temenních (ossa parietalia) a fragmenty kosti týlní (os occipitale). Kost čelní (os frontale) má sílu šupiny 8—9 mm, zatímco kost týlní (os occipitale) 8 mm. Dále jsou zachovány zbytky horní čelisti (maxilla) s některými zuby, které vykazují značnou abrazi (nejméně stupeň 3 podle stupnice Martinovy a Sallerovy), zbytky dolní čelisti (mandibula) a úlomek kosti jařmové (os zygomaticum). Z dlouhých kostí je možno předběžně uvést čtyři fragmenty, které náleží asi pravo- i levostranné kosti pažní (humerus) a mezi nimi také fragment hlavičky kosti pažní (caput humeri). Dále bylo zjištěno několik úlomků, které by mohly náležet kostem předloketním (ossa antebrachii).

Pokud lze soudit pouze z rekonstruovaných částí neurokrania, mohlo by se s větší pravděpodobností jednat o skelet jedince ženského pohlaví. Index lebeční 74,9 je nutno, vzhledem k tomu, že se jedná o rekonstrukci, brát s určitou rezervou. Každopádně však stojí na hranici mezi indexem dolicho- a mesokranním. Ze současného stavu rekonstrukce kosterních zbytků není možno vyjádřit se s větší určitostí k věku pohřbeného — sledovatelné znaky na neurokraniu nasvědčují nejspíše věkovému rozpětí maturus-adultus.

LITERATURA

- BLAHA, J. 1975: Předběžná zpráva o výsledcích archeologického výzkumu na staveništi obchodního domu Prior v Olomouci v roce 1973, AR XXVII, 283—285.
- FISCHER, U. 1956: Die Gräber der Steinzeit im Saalegebiet, Vorgeschichtliche Forschungen XV.
- KOSTURÍK, P. 1973: Die Lengyel-Kultur in Mähren. Die jüngere mährische bemalte Keramik, StAÜ Brno I-6, Praha.
- KOSTURÍK, P.—RAKOVSKÝ, I.—PEŠKE, L.—PŘICHYSTAL, A.—SALAŠ, M.—SVOBODA, J. 1984: Sídliště mladšího stupně kultury s moravskou malovanou keramikou v Jezeřanech-Maršovicích, AR XXXVI, 378—410.
- LÜNING, J. 1976: Schussenried und Jordansmühl, Die Anfänge des Neolithikums vom Orient bis Nordeuropa/Köln—Wien, 122—187.
- NOVOTNÝ, B. 1950: Jordánovská skupina a jihovýchodní vlivy v českém neolitu, OP XIV-1, 163—260.
- PODBORSKÝ, V. 1970: Současný stav výzkumu kultury s moravskou malovanou keramikou, S1A XVIII-2, 235—310.
- TRNÁČKOVÁ, Z. 1982: Příspěvek k pohřebnímu ritu v mladším neolitickém období, SbČSSA 2, 215—223.
- VILDOMEČ, F. 1928—1929: O moravské neolithické keramice malované, OP VII—VIII, 1—43.

ÄNEOLITHISCHES GRAB AUS BÄCKERGASSE IN OLMÜTZ

Im Jahre 1982—1984 verlief in Olmütz-Bäckergasse eine vorangehende archäologische Durchforschung der Fläche nach abgebrochenen Häusern (Parzelle Nr. 97, 98, 99). Auf der Parzelle Nr. 98 wurde ein Skelettgrab festgestellt (Gr. 8/83), welches durch einen mittelalterlichen Brunnen teilweise beschädigt war. Die maximale Grabtiefe betrug 65 cm und die Ausgrabung der Grabhöhle beschädigte die Urschichten welche Kulturfunde mit mährischer bemalter Keramik enthielten. Im Grab blieb außer dem beschädigten Skelett ein Krug (Abb. 3 : 2) und ein Teil des Gefäßes (Abb. 3 : 1) erhalten.

Laut vorangegangener anthropologischer Analyse handelte es sich um ein beschädigtes Skelett eines Einzelmenschen weiblichen Geschlechtes, liegen auf der linken Seite in Hockerlage mit Orientierung ungefähr Ost-West-Richtung. Der Schädelindex bewegt sich zwischen dem Index Dolich und Mezokran und in Altersspannweite maturus-adultus.

Analogisch kann man das Grab mit höchster Wahrscheinlichkeit in die Jordansmühler Kultur einreihen, die vorläufig im Bereich Mährens gering vertreten ist. Die nächste Analogie zum Krug ist auf dem Territorium des benachbarten Böhmen zu finden.